

Demény Péter

Ruhátlanul, mint a magány

Vázlat Szilágyi Domokos magyarságáról

Nyilván lehet idézni, de inkább versekből, mint verseket, inkább passzusokat, mint teljes esszéket. Vagy teljes műveket ugyan, de egy olyan magyarság megnyilvánulásaiként, amely radikálisan különbözik a költőelődekéétől. Ha olyan műveket keresünk, amelyek *expressis verbis* a magyarságról és a magyarokról beszélnek, amelyeknek „első szintje” a nemzetet és annak tulajdonságait közelítik, nem Szilágyi Domokos lírájában találjuk meg őket, hanem Vörösmartynál, Petőfinél, Adynál, József Attilánál. Az ő költészetük sem egyforma, s ezt a verstárgyat sem ugyanúgy közelíti meg, de mindegyiküknél *otthonos* fogalmat jelöl. Ne lepődjön meg az olvasó, s ne mutasson a felháborodástól kiáltozva az ismert sorokra: „Isten, küldd e helóta népre / Földed legszörnyűbb zsarnokát, / Hadd kapjon érdeme díjába / Kezére bilincset, nyakába / Jármot, hátára kancsukát!”, vagy Ady még talán ennél is ismertebb átkaira. Az átkok éppenséggel állításom igazát bizonyítják, hiszen a csalódást, a kiábrándultságot, *tehát* a szeretetet jelzik. S ami még fontosabb számunkra: hogy „a” magyar, „a” magyarság milyen, afölött sem Petőfinek, sem Adynak, sem a többieknek nem voltak kétségei, következőképpen bátor szívvel beszéltek többes számban és emlegettek közéleti férfiakat – hogy most csak két olyan jellemzőt említsek, amelyeket Szilágyi Domokos lírájában hiába keresnénk.

Általános okra éppúgy rámutathatunk, mint egyéniekre. *Általánosnak* nevezem azt a jelenséget, amelyet a Balla Zsófia magyarságverseiről szóló írásomban elemeztem.¹ Láng Gusztáv egyik tanulmányából² kiindulva azt fejtegettem, egy Romániában élő magyar ember (a sorozatos hatalomváltások, a diktatúra s a két nemzet közötti folyamatos ószintélen viszony miatt) nem érezhette hazájának az országot, amelyben élt. Ennek következményeként s a helyzet ellensúlyozására született meg a transzszilvanizmus, melynek egyik jellemzője, hogy a *haza* fogalmát a *szülőföldével* cserélte fel, hiszen az utóbbit semmilyen politikai döntés nem vehette el. Ám Balla Zsófia (folytattam most már „egyedül”) még a szülőföldre sem „egészében” hivatkozik – az irónia vagy mindenesetre az ideológiával szembeni ellenérzés egyik tünete, hogy versei csupán bizonyos helyekről szólnak: a Házsongárdról, a Mátyás-szoborról, a Fellegvárról és így tovább.

Ugyanezt (az utolsó megjegyzés kivételével) érvényesnek gondolom Szilágyi Domokosról szólva is. Egy (igaz, totalitárius) ideológiával szemben egy (igaz, védekező) ideológiát létrehozni – nos, ez az ő gondolkodásától nagyon távol állhatott. Főleg talán azért, mert a kisebbségi elvárásrendszer is *közösségi* volt (és, teszem hozzá, maradt: a transzszilvanizmus-

¹ Demény Péter: *Belül a haza*. Látó, 2005. december, 88–95.

² Láng Gusztáv: *Egy önmeghatározás tanulságai (Jegyzetek a transzszilvanizmusról)* = Uő.: *Kivándorló irodalom. Kísérletek*. Komp-Press-Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1998, 5–27.

tól éppúgy nem lehetett eltérni, ellentmondani neki, „kilógni belőle”, mint az államhatalmi eszméknek, az elvileg szépen szóló, de megvalósulásában otromba és kétszínű kommunizmusnak – a renitens mindkét esetben a kirekesztés veszélyének tette ki magát).

Akadtt tehát néhány író, költő, akik számára ez a védekezésül kidolgozott, színvonalas és a maga korában kétségkívül hasznos gondolatrendszer, Kós Károly, László Dezső, Makkai Sándor és társaik építménye idegenül, sőt riasztóan hatott. Nem tudtak azonosulni vele, s ez a harmadik Forrás-nemzedék (elsősorban Szócs Géza) fellépésével vált nyilvánvalóvá, de a jelei már Szilágyi Domokos életművében érzékelhetők.

Az egyedi ok, amire többen rávilágítottak már a Szilágyi-recepcióban: a *Búcsú a trópusoktól* című kötet megjelenése.³ Aki idáig, a meghirdetett és vállalt kép-telenségig, a szabad- és hosszúversek mindent megengedő szabadságáig elérkezett, az előtt bezárult a visszaút.⁴ Ne feledjük, hogy Szilágyi lírájában jelentős előzményei voltak ennek a szakításnak, hiszen 1967-ben hagyta el a nyomdát a *Garabonciás*, amelyben olyan verseket találunk, mint a címadó vagy a *Takarják be nagyapát*, s a vele „egykorú” *A láz enciklopédiája*, ez a helyenként zárójelbe tett címeikkel, másutt egyszerűen vízszintes vonalakkal tagolt, ma is megdöbbentően aktuális (*irodalmi szempontból* aktuális) költeményszervezet.

De miért ne írhatna felhőtlen vagy akár felhős magyarságverseket az, aki elbúcsúzott a klasszikus eszménytől?⁵ Mert ez az eszmény az egységes, problémátlan, közösségben élő identitás eszménye volt.⁶ Szilágyi Domokos azonban szomorúan vagy ironikusan beszél többes számban, s akiket megidéz, azok a világ- vagy a magyar panoptikum nagy magányosai.

„*Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa*” – hangzik József Attila ismert, szép felsorolása, s Ady is Dózsától származtatja magát és a kurucokra hivatkozik. Mint már utaltam rá, Szilágyi Domokosnál hiába keresnénk ilyesmit. A „közéleti férfiak” teljességgel hiányoznak az ő lírájából, s ha mégis felbukkannak, „*szép kis bagázs!*”-nak neveztetnek, mint a római uralkodók *A császár halála* című versben.

Egyáltalán, a többes szám és a magyarság szempontjából ez a költészet a fentebb megállapított szabály költészete, nem a kivételeké – ezek az ósdi közhely szerint valóban a szabályt erősítik. A *Siratóének 1456-ból* című versről, melynek keltezése: „*Kolozsvárott, 1956. szept. 21-én*”, s amely Hunyadi János halála évfordulója ürügyén nyilvánvalóan a magyar forradalomra utal, Szilágyi Júlia találóan állapítja meg: „...még nem a Szilágyi Domokos hangján szólal meg. A nemes pátoszban, a korhűnek szánt, valójában a tizenkilencedik század patinás stílromantikájában nem nehéz felismerni az érzelemátvitelt, a nagyon naprakész választ az éppen átélt s a felidézettnél nem kevésbé történelmi dübörgésű vészre, közvetett fájdalomát a közvetlen közeli gyásznak.”⁷ A szintén Kolozsvárt, 1974. július 12-én írt *Magyarok* pedig, annak a kötetnek a címadó darabja, melyhez Szilágyi Júlia írása utószóként készült, a közösségről, a népről, a nemzetéről szól ugyan az Adyéhoz hasonló

³ A kötet 1969-ben látott napvilágot a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál, ahol a továbbiak is.

⁴ Nem véletlen, hogy a transzszilvanista eszmeiségre épülő irodalom és kritika nem tudott mit kezdeni például Bartalis Jánossal: az ő munkássága nem illett bele a „súly alatt a pálma” ideológiájába.

⁵ Itt a *klasszikus* nyilván nem egy meghatározott kort jelöl, hanem azt a valamilyenséget, amelyhez képest ma is *modernnek* vagy *posztmodernnek* nevezünk egy alkotást – viszonyfogalom tehát.

⁶ Még egyszer: amit támadni lehet, az még az *identitás szempontjából* nem feltétlenül problematikus. Sőt: már maga az, hogy támadni lehet, azt sugallja, jól körülhatárolható. Ady ostromozta a magyarságot, de létezését soha nem vonta kétségbe.

⁷ Szilágyi Júlia: „*hallihó nélkül, mellvéretlenül*”. = Szilágyi Domokos: *Magyarok*. Polis, Kolozsvár, 1997, 97. Ebben az esetben a költő – próféta, hiszen 1956 szeptemberében még a magyar forradalomról sem tudhatott, nemhogy annak vérbe fojtásáról.

indulattal („Cigány egy nép. Nem hogy tudatlan / nem az a baj: nem is akar / tanulni!”), de egészen társtalan az életműben.

Ha elfogadjuk, hogy minden ember sorsa magában a személyiségben van kódolva, s az összetéveszthetetlen egyéniségek éppen amiatt azok, mert oda jutnak el, ahova amúgy is el kell jutniuk, akkor azt kell mondanunk, Szilágyi Domokos lírája nem is alakulhatott másként, mint ahogy alakult. Minden emlékező, életének minden hiteles tanúja szerint halk, visszahúzódo, magányos, magányra törekvő és azt szinte bántó módon őrző ember volt, s bár a költészet olykor lényeges pontokon válik el az élettől, a figyelmes olvasó a versekben is érzékeli a magányt, az *Álom a repülőtéren*től a *Tengerparti lakodalom*ig. És nem csak a versekben: egyetlen máshonnan származó példát idézve, a *Kortársunk*, Arany János című könyvnyi esszében is annyi a provokáció, a szándékos lazaság, az olvasó összevarrásának vágya, hogy ilyen értelemben az sem „közösségi” munka.⁸

De éppen erről szól a Szilágyi-életmű minden sora, és főleg az, ami a sorközökből és a mögöttesekből kihallható: a közösséget nem adják olcsón, és a legkevésbé sem adják anélkül, hogy az ember megküzdött volna érte. Mert az Európához szálló *Óda* mondja ugyan, hogy: „...itt sejlik, bennünk, a szavad, / és értelmed elménkben ég, / és minden kínod a miénk, / mintha szívünkbe öntenéd...” (Az én kiemeléseim – D. P.), de aztán visszatér egyes szám harmadik személybe: „...szüld meg magzatodat, / / ki félni lassú, tenni gyors, / ki benned ég, de távolod / fájja...” s végül Villont és Majakovszkijt: költőket, rangos költőket idéz meg mint az igazi Európa hiteles képviselőit.

Ugyanez áll az igazi magyarságra is: Balassi, Csokonai, Bartók, Bolyai János, Vörösmarty, Radnóti, Arany, Petőfi, József Attila, a kortársak közül pedig Palocsay Zsigmond és a festő Nagy Albert (művészek!) képviselik hitelesen. A klasszikusok, a már Szilágyi életében halottak egytől egyig olyanok, akik egyedül maradtak (a *Héjjasfalva felé* és a *Szemből, halál* Petőfije senkire nem számíthat, s az Arany-kismonográfia egyik legélesebb tanulsága, hogy Arany ugyan senkivel nem veszett össze, de Petőfi halála után igaz barátja sem akadt, akivel még akár össze is veszhetett volna, csak csetlett-botlott az életen át, és közben gyönyörű verseket írt), akiket *maga* a magyarság úzott vagy pusztított el (Bartók, Radnóti), és/vagy akiknek az értékét nem ismerték fel idejében (Bolyai, Csokonai, József Attila). Nem, a „kis, szarka város” nem érdemli meg a zsenit, bár a *Bolyai János Vásárhelyütt* című versben különös módon ragaszkodik hozzá; és a *Bartók Amerikában* sorai is feledhetetlen rezignáltsággal szólnak: „Aki alkot, visszafele nem tud lépni – / s ha már kint minden ruhát, / meztelenül borzong a végtelen partján, / míg fölzárkózik mögé a világ.” Jól jegyezzük meg: ki tudja, mennyi időbe kerül, amíg fölzárkózik, de ha sikerül, akkor is csak *mögé* – *mellé* nem tud, nem képes. S bizony, sovány vigasz (ha vigasz, s nem inkább az úgysis-lehetetlen fokozása): „...csak az igaz, ami végtelen, / minden véges: megalkuvás.”

⁸ Az *Álom a repülőtéren* az első, 1962-es, a *Tengerparti lakodalom* a már posztumusz, 1978-as kötet. A *Kortársunk*, *Arany János* először 1969-ben látott napvilágot a bukaresti Ifjúsági Könyvkiadónál, másodszer 1990-ben a szintén bukaresti Kriterion Könyvkiadónál megjelent *Élnem adjatok* című könyvben, harmadszer pedig 2004-ben a kolozsvári Polisnál.